



Psalm 51:13b – ‘heilige geest’ of ‘Heilige Geest’?

Deze vraag lijkt te gaan over de Drie-eenheid - of dat in alle gevallen zo is staat nog te bezien. Hoe dan ook, de vraag blijft of een opvatting daarover beslissend zou moeten zijn om Psalm 51:13b correct te vertalen. Mijns inziens zou het standpunt van de vertaler hier geen rol mogen spelen. Maar kan dat? Zou het maken van een onbevooroordeelde vertaling mogelijk zijn? Ik heb er bij mijn werk aan de vertaling *Tot lof van God – het Boek der Psalmen* in ieder geval naar gestreefd, zoals al is aangestipt in de daar gegeven Verantwoording. De vraag rond Psalm 51:13 is in ieder als een praktisch voorbeeld van deze problematiek te beschouwen.

Psalm 51 is een gebed van diep berouw; koning David smeekt God om hem niet te verwerpen, maar om zijn zonden uit te wissen. In vers 13 bidt hij tot God en noemt daarbij (nu even alles met kleine letters) Gods ‘heilige geest’ (in het Hebreeuws was er geen onderscheid hoofdletters-kleine letters). Later, in het z.g. ‘Nieuwe Testament’ komt deze omschrijving vaker voor (dan in het Grieks, maar ook daar is alles in hetzelfde lettertype). Nog weer later wordt ‘de Heilige Geest’ een echte titel bij de formulering van de Drie-eenheid als theologisch dogma in de christelijke leer; het wordt omschreven als de derde persoon van de drie-enige God. Voor de meeste Bijbellezers van joodse huize speelt deze kwestie niet, maar vanuit de christelijke hoek rijst wellicht de vraag of Psalm 51:13b een eerste aanzet is tot dit leerstuk, en of dat in de vertaling zichtbaar moet worden. Belangrijke christelijke Bijbelvertalingen geven de term weer met ‘uw heilige Geest’, of met ‘uw Heilige Geest’, dus met een hoofdletter. De vraag rijst waarop de vermelding van hoofdletters is gebaseerd.

Alvorens verschillende vertalingen te beschouwen, is het nodig om te wijzen op het feit dat het woord ‘geest’ in deze strofe drie keer voorkomt, in 12b, 13b en 14b, alle drie de keren met het voegwoord aan het begin van de tweede regel, als een soort keerregel. Hieronder diverse vertalingen (alleen de tweede versregel van de teksten is weergegeven).

Statenvertaling:	... en vernieuw in het binnenste van mij enen vasten geest. ... en neem uwen heiligen Geest niet van mij. ... en de vrijmoedige geest geest ondersteune mij.
Herzlene Statenvertaling:	... en vernieuw in mijn binnenste een standvastige geest. ... en neem Uw Heilige Geest niet van mij weg. ... ondersteun mij met een geest van vrijmoedigheid.
Van der Palmvertaling:	... en vernieuw in ‘t binnenste van mij een’ vasten geest! ... en neem uwen Heiligen Geest niet van mij! ... en dat een edele geest mij ondersteune!
NBC:	... en vernieuw in mijn binnenste een vasten geest; ... en neem uw heiligen Geest niet van mij; ... en laat een gewillige geest mij schragen.
King James Verslon (de verzen 10-12):	... and renew a right spirit within me. ... and take not thy Holy Spirit from me. ... and uphold me <i>with thy</i> free Spirit.
Revised Standard Version (de verzen 10-12):	... and put a new and right spirit within me. ... and take not thy Holy Spirit from me. and uphold me with a willing spirit.
NIV (de verzen 10-12):	... and renew a steadfast spirit within me. ... or take your Holy Spirit from me. ... and grant me a willing spirit, to sustain me.
A.C. Feuer - Tehillim:	... and a steadfast spirit renew within me. ... And Your Holy Spirit take not from me. ... and with a generous spirit sustain me.
Buber/Rosenzweig – Die Prelungen:	... einen festen Geist erneue in meinem Innern! ... den Geist deiner Heiligung nimm nimmer von mir! ... mit dem Geist der Willigkeit stütze mich:
<hr/>	
Friedrich Baethgen – Die Psalmen:	... und gib einen neuen und festen Geist in meine Brust. ... und deinen heiligen Geist nimm nicht von mir. ... und stütze mich mit einem willigen Geist.
NW (de verzen 10-12):	... En leg in mij een nieuwe, standvastige geest. ... En uw heilige geest, o neem die niet van mij weg. ... En moogt gij mij ook met een gewillige geest ondersteunen.
Sonclno Books of the Bible – The Psalms:	... And renew a steadfast spirit within me. ... And take not Thy holy spirit from me. ... And let a willing spirit uphold me.
Gerhardt/van der Zeyde:	... geef mijn geest, diep in mij, nieuw bestand; ... noch onttrek mij uw heilige geest. ... laat bereide gezindheid mijn kracht zijn.
Willibrordvertaling (1996):	... vernieuw mijn geest, maak hem standvastig. ... neem uw heilige geest niet weg van mij. ... sterk mij met uw grootmoedige geest.
Naardense Bijbel:	... schenk in mijn binnenste opnieuw een geest standvastig! ... de geest van uw heiligdom, neem die niet van mij weg! ... een geest vol aandrift moge mij ondersteunen!
NBV:	... vernieuw mijn geest, maak mij standvastig, ... en neem uw heilige geest niet van mij weg. ... de kracht van een sterke geest.
TLVG:	... vernieuw mij van binnen met een standvastige geest. ... ontnem mij niet Uw heilige geest, ... o dat U mij steunen wilt met een gewillige geest.

In de verschillende weergaven spelen een aantal kwesties door elkaar, daaronder een aantal grammatikale kwesties.

Een eerste punt, wat te doen bij persoonlijke en bezittelijk voornaamwoorden die bijvoorbeeld betrekking hebben op God, de zogenaamde 'eerbiedskapitalen'? Op dit punt bestaat er een verschil tussen traditionele en meer moderne vertalingen. Mevr. C. Verheul van het Nederlands Bijbelgenootschap, schreef als historisch overzicht (www.nbv.nl):

In de eerste editie van de Statenvertaling lijkt het hoofdlettergebruik vrij willekeurig. (...) Consequent hoofdlettergebruik in de Statenvertaling komt pas later, en het neemt in de loop van de achttiende eeuw sterk toe, tot tenslotte rond 1950 alle voornaamwoorden die naar God of naar Jezus verwijzen met een hoofdletter gedrukt worden. In de laatste decennia is er in het algemeen een neiging tot grotere soberheid als het om hoofdletters gaat; ook in brieven is het geen gewoonte meer om 'u' met een hoofdletter te schrijven, zoals vroeger wel gebruikelijk was. Het wordt storend gevonden als er in een tekst hoofdletters staan op plaatsen waar je ze niet direct verwacht. En we verwachten ze in het algemeen alleen aan het begin van een zin of bij eigennamen. Bij die tendens naar soberheid sluit De Nieuwe Bijbelvertaling zich aan, net als veel Duitse, Engelse en Franse bijbelvertalingen.

Mevr. M. Vermeij, ook van het NBG, over ditzelfde punt:

Er worden inderdaad geen hoofdletters of 'eerbiedskapitalen' gebruikt bij persoonlijke en bezittelijk voornaamwoorden die verwijzen naar God, Jezus of de heilige Geest. (...) Over het gebruik van eerbiedskapitalen is in de begeleidingscommissie van De Nieuwe Bijbelvertaling en binnen het bestuur van het Nederlands Bijbelgenootschap zeer uitvoerig en met veel zorg gesproken. (...) In het Nederlands neemt het gebruik van de eerbiedskapitaal snel af. Werd vroeger in brieven de ontvanger vaak aangeduid als 'U' (met hoofdletter), tegenwoordig is het ongebruikelijk om een hoofdletter te gebruiken. De Nieuwe Bijbelvertaling sluit hierbij aan door geen eerbiedskapitalen te gebruiken.

Alhoewel in verschillende vertalingen er gebruik gemaakt wordt van een eerbiedskapitaal, bieden de oorspronkelijke handschriften van het Oude en Nieuwe Testament geen houvast. Deze kennen geen onderscheid tussen hoofdletters en kleine letters. De lezer moet dus uit het verband opmaken op wie een persoonlijk of bezittelijk voornaamwoord slaat. Ook in een goede vertaling moet dus uit het verband op te maken zijn naar wie verwezen wordt. Er zijn passages waarin uit het Grieks of Hebreeuws niet op te maken is naar wie verwezen wordt. Het zou niet logisch zijn om op die plaatsen met behulp van eerbiedskapitalen de vertaling duidelijker te maken dan de brontekst, zoals in het verleden wel gebeurde.

Het 'duidelijkheids'-argument zoals door mevr. Vermeij aangestipt, blijkt echter in veel gevallen niet de reden te zijn dat men de 'eerbiedskapitalen' gebruikte, zoals te zien is in de *Herziene Statenvertaling*. Daar wordt niet alleen God, maar bijvoorbeeld ook de gekroonde koning in Jerusalem met een hoofdletter aangeduid, en dat geldt vervolgens ook voor de voornaamwoorden die op hen wijzen; daarmee wordt niet verduidelijkt welke term op wie betrekking heeft, terwijl een duidelijke markering in zo'n verband juist heel nuttig kan zijn. Zoals in Psalm 45, een lofzang op een menselijke koning, waar een overvloedig gebruik van hoofdletters de helderheid niet dient. Datzelfde geldt ook voor Psalm 110, etc. De vraag blijft bestaan: "Hoe zou David het hebben opgeschreven als zijn taal Nederlands was?"

In de vertaling *Tot van God – het Boek der Psalmen* is, zoals toegelicht in de Verantwoording daar, besloten om de genoemde 'eerbiedskapitalen' spaarzaam te gebruiken, alleen met betrekking tot God; daardoor wordt een fundamenteel onderscheid juist wel duidelijker. Dat is, nogmaals, gedaan ter verduidelijking van de tekst, ook al zal dat aspect niet altijd aan de orde zijn - in veel gevallen is het al duidelijk dat het een verwijzing naar God betreft. Het argument dat, bij gebrek aan hoofdletters, die verduidelijking in de oude talen niet kon, was geen reden om van de mogelijkheden in onze taal af te zien - dan zou men ook geen witregels moeten toepassen, zoals veel vertalingen doen, etc. Kortom, als gevolg van bovengenoemde keuze is Psalm 51:13 weergegeven met '... ontnem mij niet Uw heilige geest'. Het is immers Gods geest.

Dan het gebruik van hoofdletters voor heilige personen of begrippen.

Een eerste opmerking, in de Duitse taal worden zelfstandige naamwoorden altijd al met een hoofdletter geschreven, dus daar is de hoofdletter voor het woord 'Geist' sowieso verplicht. Als bovendien, zoals Buber/Rosenzweig doen, 'Heiligung' wordt geschreven (dus geen bijvoeglijk maar een zelfstandig naamwoord), dan is de hoofdletter ook daar grammaticaal bepaald. In feite onttrekt de Duitse grammatica de kwestie aan het zicht. In het Nederlands en Engels is dat niet aan de orde.

In het Nederlands is het gebruik van deze hoofdletters daarom wel degelijk een punt van discussie. Daarbij geldt in ieder geval de algemene regel, dat namen een hoofdletter krijgen. Een aantal citaten ter ondersteuning daarvan.

- Op www.overheid.nl en op www.woordenlijst.org van de Nederlandse Taalunie staat:
Een naam voor een heilig persoon of een heilig begrip schrijven we met een hoofdletter.
Deze regel heeft betrekking op namen voor God of een godheid, op voornaamwoorden die naar de godheid verwijzen, en op namen voor andere heilige begrippen waarvoor men respect of ontzag wil uitdrukken. Samenstellingen met deze woorden behouden de hoofdletter, maar afleidingen schrijven we met een kleine letter. Als een dergelijk woord niet (meer) naar een heilig persoon of begrip verwijst, verliest het de hoofdletter.
- Wikipedia vermeldt onder het lemma **Drie-eenheid**:
De heilige drie-eenheid, drievuldigheid of triniteit (v. Lat.: trinitas) is de theologische opvatting in veel takken van het christendom dat God bestaat in drie heilige personen: de Vader, de Zoon (Jezus Christus) en de Heilige Geest. In deze betekenis krijgt het woord een hoofdletter.
- Op www.tekstportaal.nl staat:
Namen voor God of een heilig begrip, schrijf je met een hoofdletter. (...) *God, (...) Heilige Geest, etc.*
- Op taaltelefoon.vlaanderen.be staat:
Schrijf de naam van een heilig persoon of een heilig begrip met een hoofdletter. Behoud de hoofdletter in samenstellingen met de naam als die nog naar de heilige persoon of het heilige begrip verwijzen. *Allah, Ave Maria, Boeddha, Christus, God, Heilige Geest, de Heilige Maagd, Jahweh, Mozes, Onze-Lieve-Vrouw, Sint-Jakob, Zijn Lichaam*

In deze richtlijnen staat niet dat dit alleen geldt als men zelf die opvatting van heiligheid deelt. Wel zou men zich af kunnen vragen of dat wat men schrijft of vertaalt wel of niet naar die specifieke persoon of dat begrip verwijst - daarover zou men van mening kunnen verschillen. Misschien is dat wel de uitdaging van 'onbevooroordeeld vertalen'.

Het is interessant om te zien hoe hoofdletters in dit verband worden gebruikt in de Nieuwe Bijbelvertaling (NBV). Mevr. M. Vermeij van het Nederlands Bijbelgenootschap antwoordde (op www.bijbelvertaling.nl) op verontruste vragen over het kleinere aantal hoofdletters dat men gebruikt.

Allereerst wil ik de indruk wegnemen dat er geen enkele hoofdletter gebruikt zou worden in De Nieuwe Bijbelvertaling op plaatsen waar het gaat over God, Jezus of de heilige Geest. Het woord God wordt, daar waar het verwijst naar de God van Israël, met een hoofdletter geschreven ('vreemde goden' wordt zonder hoofdletter geschreven). Dat geldt ook voor de naam Jezus en heilige Geest.

Daarmee lijkt het erop dat in de NBV zelf is vertaald met een schuin oog naar de trinitarische traditie. In de Studiebijbel-uitgave staat een verhandeling, getiteld 'Heilige Geest'. Een paar opmerkingen hieruit:

In de Bijbel wordt de geest van God dan ook overal ter sprake gebracht waar mensen Gods levenschenkende en reddende kracht ervaren. Dit kan op heel verschillende manieren: Gods geest bezielt helden, schenkt de overwinning (...).

In het Nieuwe Testament is deze betekenis van 'geest' uitgebreid, maar de oorspronkelijke betekenis is er nooit echt losgelaten. (...)

Tegelijk is de heilige Geest ook 'de kracht van de Allerhoogste' die de Zoon van God verwekt in de schoot van zijn moeder. (...) Als de leerlingen Jezus als messias erkennen, gaan ze zijn leven, dood en verrijzenis helemaal zien als het werk van Gods heilige Geest.

De Geest is niet de Vader of de Zoon, maar God zelf is aan het werk waar de Geest werkt. Deze persoonlijke voorstelling zal later leiden tot de leer van de Drie-eenheid.

Het begrip 'geest' wordt eerst met kleine letter weergegeven, dan als overgang tussen aanhalingstekens en vervolgens consequent met een hoofdletter, met als omslagpunt het Nieuwe Testament. Hieronder een paar verzen ter illustratie met, als vergelijking enkele andere vertalingen.

	Matth. 3:16	Matth. 28:19	Psalms 51:3	Genesis 1:2
NBV	de Geest van God	de heilige Geest	uw heilige geest	Gods geest
NBG	den Geest Gods	des Heiligen Geestes	uw heiligen Geest	de Geest Gods
Herziene Statenvertaling	de Geest van God	de Heilige Geest	Uw Heilige Geest	Geest van God

Het adjectief 'heilige' is in de NBG met kleine letters. De NBG en de (Herziene) Statenvertaling hebben wel 'Geest' met een hoofdletter in bijvoorbeeld Psalm 104:30; 139:7, plus de vele andere teksten die betrekking hebben op God.

Alvorens hier verder op in te gaan, een opmerkelijk verschijnsel: de orthodox-joodse vertaling *Tehilliem* door A.C. Feuer. Rabbijn Feuer gebruikt in deze tekst zowel eerbiedskapitalen voor de voornaamwoorden ('Your') als hoofdletters voor de aanduiding zelf, en (ongebruikelijk voor hem) voor het voegwoord ervoor, dus 'And Your Holy Spirit'. Er zullen bij hem geen trinitarische gedachten door het hoofd zullen hebben gespeeld, en ook zijn doorgaans joodse lezers zullen die conclusie waarschijnlijk niet trekken. Bij een vergelijking met de verzen 12 en 14 wordt in ieder geval één onderscheid duidelijk; in vers 12 en 14 gaat het om de 'geest' van de psalmist, in vers 13 om Góds 'geest'. Is dat niet alleen voor Feuer, maar ook voor andere vertalers bepalend geweest voor het plaatsen van de hoofdletter? Is het die goddelijke oorsprong die hem doet kiezen om het bijvoeglijk naamwoord, 'Holy', ook van een hoofdletter te voorzien - iets dat hij trouwens niet doet in de voetnoten bij dit vers? Kortom, het hoeven niet alleen trinitarische argumenten te zijn die een rol spelen bij de weergave van Psalm 51:13. Dat zou natuurlijk ook kunnen gelden voor vertalingen als de NBG en de (Herziene) Statenvertaling ...

Niettemin zou de gekozen weergave bij christelijke Bijbellezers wel degelijk een rol kunnen spelen (hoewel zo'n interpretatie niet altijd gelijk hoeft te lopen aan dat wat de vertalers zelf wellicht bedoelden). Bij heel wat Bijbellezers van christelijke huize wordt bij de term 'Heilige Geest' (met hoofdletters) toch gedacht aan de leer van de Drie-eenheid - waarbij de positie van de Heilige Geest als de derde persoon van een Drie-eenheid werd bepaald tijdens het concilie van Constantinopel in 381. Verhandelingen over de Heilige Geest als onderdeel van de Drie-eenheid behandelen voornamelijk teksten uit het 'Nieuwe Testament', maar strekken zich met terugwerkende kracht ook uit naar het 'Oude Testament'. En ... daarbij komt de genoemde passage uit Psalm 51 ook in beeld. Een paar voorbeelden.

- In een **Handreiking bij de preken-serie over De Heilige Geest** schrijft Dr. D. Griffioen (Gereformeerde Kerk Vrouwenpolder) o.a. het volgende:

De leer van de Drie-eenheid - God de Vader, God de Zoon en God de Heilige Geest, elk gelijkwaardig en eeuwig, de ene ware God - is moeilijk te begrijpen, en zeker niet te verklaren. Toch is het de werkelijke basis voor het christelijke geloof. Ondanks een wiskundige onmogelijkheid, is het een fundamentele leerstelling van de Bijbel en ten diepste realistisch, zowel proefondervindelijk als in theologisch-wetenschappelijk opzicht.

Kort daarvoor geeft hij de verwijzing:

De Persoon van de Heilige Geest (...) De Geest blijft op de mens of gaat van hem weg. Psalm 51, 13, vgl. 1 Samuël 16, 13.

- T. J. de Ruyter, Predikant en Bijbelleraar in de Pinksterbeweging, schrijft in '**Het werk van de Heilige Geest**':

Wij geloven in de Drie-eenheid: God, de Vader, God, de Zoon en God, de Heilige Geest. Zij vormen tezamen één God. Daarom is de Heilige Geest niet slechts een kracht, die van God uitgaat. Die laatste opvatting is de dwaling van de Jehovah's Getuigen, die niet in de Drie-eenheid geloven. Wij geloven dat de Heilige Geest een Goddelijk Persoon is. Door Hem stelt God al zijn kracht aan zwakke, stoffelijke mensen ter beschikking.

Vervolgens geeft hij een 'Overzicht van de activiteiten van de Geest in het Oude Testament', met 'Bekrachtiging van mensen' en noemt daarbij als voorbeeld ook David met de verwijzing o.a. Psalm 51:13.

- Als onderdeel van de 'Trinity Baptist Church Discipleship Training' is er een verhandeling 'The Doctrine of the Holy Spirit', waarin de officiële Drie-eenheidsstandpunten worden opgesomd. Daarin wordt Psalm 51:11 (= dezelfde tekst, andere notatie) aangehaald als verwijzend naar de derde Persoon van de Drie-enige God, dus naar God de Heilig Geest.
- In 'Moody's Dictionary on Theology' (door Paul Enns) staat onder 'DIVINE ATTRIBUTES OF THE SPIRIT' een lijst met namen voor de Heilige Geest; als een daarvan noemt hij onder verwijzing naar Psalm 51:12 de term 'Free Spirit'.
- Een Lutherse voorganger, Dale Meyer, haalt ook Psalm 51 aan en zegt daarbij klip en klaar:

Psalm 51 says, "Take not Your Holy Spirit from me." The Holy Spirit is the third person in the Triune God. The Holy Spirit is the sole giver of God-pleasing spiritual life. "No one can say that Jesus is Lord but by the Holy Spirit" (1 Corinthians 12:3). The psalm makes it pretty clear that the Holy Spirit can be taken from you and me.

Tot zover een kleine greep uit de opvattingen van enkele commentatoren uit christelijke huize, die aan hun lezers weinig ruimte laten voor twijfel; de hoofdletters verwijzen bijna vanzelfsprekend naar de derde Persoon van de Drie-eenheid.

De vraag blijft natuurlijk in hoeverre dit parallel loopt aan dat wat de vertalers zelf voor ogen hadden, toen die besloten om hoofdletters te schrijven. Dat kan per vertaling verschillen, zoals we al zagen. Nog een paar voorbeelden:

- In de Kanttekeningen van de Statenvertaling staat geschreven bij Psalm 51:13:
Hebr. den Geest uwer heiligheid; dat is uwen Heiligen Geest, als, berg mijner heiligheid, Ps. 2, vs. 6; paleis, of tempel zijner heiligheid, Ps. 11, vs. 4, enz. Alzoo hebben de Heere Christus en zijn apostelen doorgaans den derden persoon der Heilige Drievuldigheid genoemd den Heiligen Geest.
- In de Aantekeningen bij de Vertaling door van der Palm staat bij Psalm 51:12-14:
12. (...) *Vernieuw in 't binnenste van mij een' vasten geest!* – Geef mij eenen nieuwen geest, vernieuwde gezindheid des gemoeds, standvastiger in het goede, dan ik weleer bezat!
13. *Verwerp mij niet van uw aangezicht* - David gevoelt, dat hij verdiend had, als Koning van Israël verworpen te worden, gelijk Saul, en dat Gods Geest van hem week, even gelijk Hij van Saul geweken was; die Geest, wiens werking zich openbaarde in moed, in kracht, en in vertrouwen op God, bij het uitoefenen van de koninklijken pligt.
14. (...) *Een edele geest* – Of, *een vrijwillige geest*; of, *een geest der dapperheid*; of ook, *een gewijde dichtgeest*; en dat dit laatste hier bedoeld wordt, zou men bijkans uit het volg. vers opmaken.
- In de Kanttekeningen van de Nieuwe vertaling van het Nederlands Bijbelgenootschap (de *NBG*-vertaling) staat bij Psalm 51:13:
Zie 143:10; Jes. 63:10v. Het bezit van de Geest was het voorrecht van priesters en koningen, dat zij verkregen hadden bij hun zalving. Hier is aan een koning gedacht, aan David. Zie voor het verband van zalving en Geest 1 Sam. 16:13. Vs 14 ald. Toont aan, dat die Geest van een mens ook kon wijken. De dichter smeekt, dat dit bij hem niet moge gebeuren, ondanks zijn zonde..

Opvallend is dat de meeste van deze kanttekeningen aanmerkelijk voorzichtiger zijn en zich veel meer beperken tot de feitelijke context. Dat geldt in mindere mate de Statenvertaling, waar in ieder geval een kleine terugverwijzing wordt gemaakt naar de 'Heilige Drievuldigheid'. En in de vertaling is daar de hoofdletter bij 'Heilige', waarschijnlijk dat wat nog het meest naar de leerstelling van de Drie-eenheid verwijst.

Het is natuurlijk begrijpelijk dat degene die ten volle overtuigd is van de Drie-eenheid, in Psalm 51 al gauw aanwijzingen voor de Heilige Geest zal zien, zeker als er in de vertaling hoofdletters staan, zoals in de (*Herziene*) *Statenvertaling*. En het is vervolgens ook logisch dat dit soort teksten in dat verband worden aangehaald. Toch ligt er in een te grote stelligheid een gevaar opgesloten. Ik volsta met een citaat van S. McCarthy (via www.betterbibles.com). Zij begint met een historisch overzicht.

Further research on the "holy spirit" in Psalm 51:11 reveals that the first English Bibles, Wycliffe, Coverdale, Great, Bishops did not capitalize "holy spirit." However, the Geneva Bible 1560, and KJV 1611 have "holy Spirit" in verse 11 as well as "free Spirit" in verse 12. In the 1769 edition of the KJV the capitalization was removed from "spirit" and the expression has remained without capitals in the KJV proper until today. However, in the 1873 Cambridge edition of the KJV, the American Standard Version 1901, the RSV 1952 and the NKJV, the capitalization has returned.

The first English Bible which I could find to capitalize both words as "Holy Spirit" was the Young's Literal Translation 1862/1898. Among more recent Bibles, the NEB, JB, NEB and NRSV do not use capitals for either word, and the NASB, (T)NIV, ESV, CEV, NLT and HCSB capitalize both words.

In French the Louis Segond 1910, has "ton esprit saint" which is distinctly different from "Le Saint Esprit," the name of the Holy Spirit in Luke 1:35. However, la Bible du Semeur, 1999, has made the two correspond as "l'Esprit Saint". Another tradition preserved the phrase "spirit of holiness" as in the Darby translation 1890. The equivalent for this appears in the Elberfelder translation, 1871, "den Geist deiner Heiligkeit" and in the David Martin translation, 1744, "l'Esprit de Ta Sainteté." Today in English only the NLT offers the variation "your spirit of holiness" as a footnote.

Vervolgens wijst zij op de waarschijnlijkheid, dat iemand toch wordt beïnvloed door de vertaling die men leest, en geeft een voorbeeld (Psalm 51:13 – in haar vertaling vers 11) dat op twee verschillende manieren kan worden geïnterpreteerd.

Although exegesis and theological thinking is supposed to come from the original languages, it is virtually impossible not to be influenced by the version which one meets in one's own language first. Therefore, we see several distinct lines of interpretation for this verse. Psalm 51:11 can be used to illustrate the representation of the third person of the trinity in the Hebrew scriptures, or to teach that God can remove His indwelling Holy Spirit from an individual.

McCarthy illustreert deze twee beoogde doelen vervolgens aan de hand van enkele citaten, met als eerste de stellige uitspraak van de voornoemde Dale Meyer, gevolgd door enkele andere uitspraken die mijns inziens dichter bij de kern komen.

Psalm 51 says, "Take not Your Holy Spirit from me." The Holy Spirit is the third person in the Triune God. The Holy Spirit is the sole giver of God-pleasing spiritual life. "No one can say that Jesus is Lord but by the Holy Spirit." The psalm makes it pretty clear that the Holy Spirit can be taken from you and me.

The other interpretation leads to commentary such as that of Herman Bavinck (1854-1921)

He gives the spirit of prophecy to the prophets, and renewal and sanctification and guidance to all of God's children (Ps. 51:12-13 and 143:10).

and from Whitten, 2004, page 186,

This is the plea by David for God to restore the condition of sanctification to his spirit.

De conclusie is geen uitspraak, maar een advies.

Since there are no capital letters in Hebrew, one cannot say with certainty that "holy spirit" should appear in English capitalized or not. However, if the addition of capitals is going to cause people to fall into error and then preach that error from the pulpit, I feel that the publishers have a responsibility to add a footnote or reconsider the use of capital letters in this passage and others.

De gepropageerde voorzichtigheid spreekt mij aan.

Een vergelijkbare voorzichtigheid is te zien in het commentaar van Calvijn op de Psalmen. Ik volg de uitgave in het Engels, 'Translated From The Original Latin, And Collated With The Author's French Version' door Rev. J. Anderson. Om te beginnen volgt hier Calvijns vertaling van de betreffende verzen (hier genummerd 10-12):

10. Create in me a clean heart, O God! and renew a right spirit in my inward parts.
11. Cast me not away from thy presence, and take not the Spirit of thy holiness from me.
12. Restore unto me the joy of thy salvation, and uphold me with a free spirit.

Hij vertaalt niet met 'your Holy Spirit', maar met 'the Spirit of thy holiness'; een vertaling die op zich heel dicht bij de Hebreeuwse tekst staat, daarover straks meer. Over vers 11 geeft hij vervolgens als commentaar:

In the verse which follows, he presents the same petition, in language which implies the connection of pardon with the enjoyment of the leading of the Holy Spirit. If God reconcile us gratuitously to himself, it follows that he will guide us by the Spirit of adoption. It is only such as he loves, and has numbered among his own children, that he blesses with a share of his Spirit; and David shows that he was sensible of this when he prays for the continuance of the grace of adoption as indispensable to the continued possession of the Spirit.

The words of this verse imply that the Spirit had not altogether been taken away from him, however much his gifts had been temporarily obscured. Indeed, it is evident that he could not be altogether divested of his former excellencies, for he seems to have discharged his duties as a king with credit, to have conscientiously observed the ordinances of religion, and to have regulated his conduct by the divine law. Upon one point he had fallen into a deadly lethargy, but he was not given over to a reprobate mind;" and it is scarcely conceivable that the rebuke of Nathan the prophet should have operated so easily and so suddenly in arousing him, had there been no latent spark of godliness still remaining in his soul. He prays, it is true, that his spirit may be *renewed*, but this must be understood with a limitation.

The truth on which we are now insisting is an important one, as many learned men have been inconsiderately drawn into the opinion that the elect, by falling into mortal sin, may lose the Spirit altogether, and be alienated from God. The contrary is clearly declared by Peter, who tells us that the word by which we are born again is an incorruptible seed, (1 Peter 1:23); and John is equally explicit in informing us that the elect are preserved from falling away altogether, (1 John 3:9.) However much they may appear for a time to have been cast off by God, it is afterwards seen that grace must have been alive in their breast, even during that interval when it seemed to be extinct. Nor is there any force in the objection that David speaks as if he feared that he might be deprived of the Spirit. It is natural that the saints, when they have fallen into sin, and have thus done what they could to expel the grace of God, should feel an anxiety upon this point; but it is their duty to hold fast the truth that grace is the incorruptible seed of God, which never can perish in any heart where it has been deposited. This is the spirit displayed by David. Reflecting upon his offense, he is agitated with fears, and yet rests in the persuasion that, being a child of God, he would not be deprived of what indeed he had justly forfeited.

Deze toelichting is van een andere orde dan de eerdergenoemde commentaren. Zoals bekend was Calvijn een overtuigd aanhanger van de Drie-eenheid, maar hij legt zijn opvatting niet als leesbril over het bewijsmateriaal heen. Anderson zegt in zijn inleiding hierover het volgende:

Nor is Calvin's impartiality and integrity as an interpreter less apparent in this Work than his judgment. It being his first and leading object to ascertain the mind of the Holy Spirit, he came to the Word of God not for the purpose of finding arguments to establish some preconceived opinion or theory, but in the humble character of a learner, and we never find him perverting or twisting a passage to support even those doctrines which he most deeply cherished. So far from doing this, he not infrequently gives up a text which has been explained by other commentators as a proof of some important doctrine, and which he would have viewed in the same light had it not been for his aversion to put on Scripture a forced construction, and his determination rigidly to adhere to the principles of fair and logical interpretation.

Het gaat dus niet aan om de vertaling een handje te helpen ten faveure van het eigen standpunt. Anderson geeft nog een paar voorbeelden van Calvijns benadering.

For example, these words in Psalm 2:7,

"Jehovah hath said unto me, Thou art my Son;
this day have I begotten thee,"

have been quoted by Augustine and many other eminent divines, in proof of the eternal generation of the Son of God. But as Paul, in Acts 13:33, explains them as receiving their fulfillment in the resurrection of Christ, Calvin sets them aside from the class of proofs which support the doctrine of an eternal generation, although he held that doctrine, and considers them as referring merely to the manifestation afforded of Christ's Sonship by his resurrection from the dead.

Again, Psalm 8:5, etc.,

"Thou hast made him a little lower than God,
and hast crowned him with glory and honor," etc.,

has been often explained as prophetic of the temporary humiliation and subsequent exaltation of Christ, an opinion which is supported by reasons far from contemptible; but Calvin, judging from the scope of the passage, considers it as exclusively referring to man, and that when Paul quotes it in Hebrews 2:7, and applies it to Christ, he applies it to him only by way of accommodation.

Again, these words in Psalm 33:6,

"By the word of Jehovah were the heavens established,
and all the host of them by the spirit of his mouth,"

have been viewed by many judicious divines as a proof of the Trinity, "Jehovah," denoting the Father, "the word of Jehovah," the Son, and "the spirit of Jehovah's mouth," the Holy Spirit; but while Calvin admits that the "word of Jehovah" means the Eternal Word, the only begotten Son of God, yet reasoning from the sense which the phrase, "the spirit of Jehovah's mouth," ordinarily bears in Scripture, he argues that it does not there mean the third person of the adorable Trinity, but simply *sermo*, *speech*, although there were no truths which he held more firmly, and regarded as more essential to the Christian system, than the doctrines of the Trinity and of the Divinity of the Holy Spirit.

Wat iemands mening ook is, het bovenstaande is een verademing qua tekstbenadering. Het is een goed voorbeeld van het aloude principe, verwoord door Philip Melancthon (1497-1560) en in dit verband ook geciteerd door Anderson, "that Scripture cannot be understood theologically, unless it be first understood grammatically."

Dat brengt ons bij de vraag wat er nu precies staat. Hieronder de verzen 12-14, in transliteratie en woord-voor-woord-vertaling.

<p>léev Taahóor b.ráa-lié elohiém w.róeach" naachóon "chadéesJ b.qir.blé ál-taSJ.llechéenie mi.l.faanéichaa w.róeach" qod.SJ.cháa ál-tiqách" mi.ménie haaSJiévaah lié SaaSóon jísJ."échaa w.róeach" n.dleváah ts.m.chéenie</p>	<p>12 hart zuiver schep voor mij God <i>en geest</i> standvastig vernieuw in mijn binnenste</p> <p>13 niet u verwerpt mij van voor uw aangezicht <i>en geest</i> van uw heiligheid niet neemt u van mij weg</p> <p>14 doe toch terug voor mij uitbundige verheuging van uw redding <i>en geest</i> gewillig u ondersteunt mij</p>
--	--

In alle drie de verzen staat er **w.róeach"**, 'en geest' (hier gecursiveerd ter verduidelijking), gevolgd door een ander woord. In vers 13 is dat het tweede woord **qod.SJ.cháa**, letterlijk 'uw heiligheid', een vervoeging van het woord **qódeSJ**. Het woord **qódeSJ**, zelfstandig naamwoord, wordt als volgt omschreven:

- Lisowsky's *Konkordanz zum Hebräische Alten Testament* geeft daarbij de volgende vertaling (d/e/l):
Heiligtum / holy thing, holy place, holiness / sacrum, fanum, templum
- Benjamin Davidson geeft in *The Analytical Hebrew and Chaldee Lexicon*:
 -I. *holiness*. -II *that which is holy, sacred, consecrated to God*. -III. *holy place*.

De Naardense Bijbel vertaalt op deze plaats als enige met 'heiligdom'. Dat lijkt me, eerlijk gezegd, niet zo passen bij de context. De andere vertalingen doen het anders en nemen het woord 'heiligheid' in een bepaalde vorm.

Men zou dit, zoals een aantal vertalers (inclusief Calvijn) doen, letterlijk kunnen overzetten. Niettemin heeft de combinatie van twee zelfstandige naamwoorden een specifieke betekenis, een z.g. 'genetivische relatie', een 2^e naamval zo men wil. Daarbij heet het in het Hebreeuws alsof het eerste woord leunt op het tweede, het neemt daar eigenschappen van over, zoals het bepalend lidwoord of (zoals in dit geval) het bezittelijk voornaamwoord. In *Grammatica van het Bijbels Hebreeuws* schrijft J.P. Lettinga (§ 25) over die z.g. 'status constructus':

'... staat het woord dat de genetivische relatie completeert achteraan. Dit heet nomen rectum, het eerste woord nomen regens (gebruikelijke, doch eigenlijk onjuiste termen). In het algemeen is het nomen regens bepaald wanneer het nomen rectum bepaald is. Daarom staat bij bij een woord in de status constructus geen lidwoord. Een nomen kan behalve door het lidwoord ook bepaald zijn door een possessief suffix of als eigennaam.
 Door de nauwe verbinding met het volgende woord heeft het eerste zijn klemtoon verloren of slechts een bijklemtoon overgehouden; het leunt nu als het ware tegen het volgende woord aan. (Wel terecht spreken de oude joodse grammatici daarom niet van st.c. maar van **smiechoét** 'aanleuning', een term die duidelijk een relatie van afhankelijkheid tot uitdrukking brengt.)

Dit betekent dat de twee woorden dicht bij elkaar horen en dat het bezittelijk voornaamwoord (in dit geval 'van u') betrekking heeft op het geheel. Dat leidt tot de vaak gebruikte vertaling 'heilige geest'.

- Brown/Driver/Briggs zijn in *Hebrew and English Lexicon of the Old Testament* daarin ook expliciet, door te vertalen zoals hieronder aangegeven onder punt **d**.
 -I. *apartness, sacredness, holiness, of God*:
 a. of divine activity (...) b. to attest his word as inviolable, (...)
 c. of his name as sacred, inviolable, separate from all defilement, etc. **Sjéem qod.SJié**, Lv 20³ 22^{2,32}, **zéecher qod.SJié**, Ps 30⁵=97¹² and so **d. roéaach" qod.SJóo**, *his holy Spirit* Is 63^{10,11}, cf. Ps 51¹³.
 -II. Of places set apart as sacred to God's presence (...) etc.
- Gesenius in *Hebräisches und Aramäisches Handwörterbuch über das Alte Testament* geeft een hele lijst van woordcombinaties met **qódeSJ** als tweede woord en vertaalt dat alles op dezelfde manier, waaronder (ik noem er een paar): 'heiliger Ort' (Ex.3:5), 'heilige Berge' (Ps. 87:1), 'heilige Kleider' (Ex. 28:2), 'heiliger Name' (Ex.22:30), 'der heilige Bund' (Dn. 11:28), 'heiliger Same' (Jes. 6:13), 'mein heiliger Berg' (Ps. 2:6), 'mein heiliger Name' (Lev. 20:3), 'deine heilige Wohnung' (Ex. 15:13), 'sein heiliger Himmel' (Ps. 20:7), etc.

Uit het bovenstaande kan in ieder geval worden geconcludeerd, dat de vertaling 'heilige geest' (los even van de hoofdletters) op zich correct is. Veel vertalingen doen dit dan ook.

	transliteratie	NBG	NBV	Herziene SV
Ex. 3:5	ad.mát qódeSJ	heilige grond	is heilig	heilige grond
Ex. 15:13	n.wéeh qod.SJ.chá	uw heilige woonstede	uw heilige woning	Uw heilige woning
Lev. 20:3	Sjéem qod.SJié	mijn heiligen naam	mijn heilige naam	Mijn heilige Naam
Ps. 2:6	háar qod.SJié	mijn heiligen berg	mijn heilige berg	Mijn heilige berg
Ps. 20:7	SJ.méei qod.SJóo	zijn heiligen hemel	zijn heilige hemel	Zijn heilige hemel
Ps. 30:5	zéecher qod.SJié	zijn heiligen naam	zijn heilige naam	gedachtenis aan Zijn heiligheid
Ps. 51:13	roéaach" qod.SJ.chá	uw heiligen Geest	uw heilige geest	Uw Heilige Geest
Ps. 87:1	har.réei qódeSJ	heilige bergen	de heilige bergen	de heilige bergen
Jes. 6:13	zéeráa" qódeSJ	een heilig zaad	zaad ... is heilig	een heilig zaad
Jes. 27:13	háar ha-qódeSJ	den heiligen berg	de heilige berg	de heilige berg
Jes. 58:13	jóom qod.SJié	mijn heiligen dag	mijn heilige dag	Mijn heilige dag
Jes. 63:10	roéaach" qod.SJóo	zijn heiligen Geest	zijn heilige geest	Zijn Heilige Geest
Jer. 23:9	div.réei qod.SJóo	zijn heilige woorden	zijn heilige woorden	Zijn heilige woorden
Dan. 9:20	háar-qódeSJ eloháai	den heiligen berg mijn Gods	de heilige berg van mijn God	de heilige berg van mijn God

Het is belangrijk om juiste conclusies te trekken. Is 'Geest' met een hoofdletter hier een verwijzing naar de Drie-eenheid? Dat hoeft niet het geval te zijn. Het woord 'Geest' wordt in de *NBG* en de (*Herziene*) *Statenvertaling* overal weergegeven met een hoofdletter als het op God zelf betrekking heeft. Dat doet de (*Herziene*) *Statenvertaling* trouwens ook met de uitdrukking Gods 'Naam' (Psalm 72:19; 79:9, etc.), dus daaraan zijn geen bijzondere conclusies te verbinden.

Wonderlijk genoeg wordt Gods 'heerlijkheid' met kleine letters geschreven, terwijl toch ook dat intrinsiek bij God behoort ...

In het bovenstaande schema is eigenlijk vooral de hoofdletter bij 'Heilige' van belang. Bij 'Naam', geschreven met een hoofdletter wordt 'heilige' met kleine letter geschreven, bij 'Geest' met een hoofdletter. Dat wijst wel sterk op de gedachte aan een Drie-eenheid.

Het is goed om nu de passage zelf te beschouwen, om te zien wat David wellicht heeft bedoeld met de uitdrukking in Psalm 51:13. Hier weergegeven in de *TLVG*-vertaling.

Schep mij een rein hart, o God,
vernieuw mij van binnen met een standvastige geest.
Verwerp mij niet van voor Uw aangezicht,
ontneem mij niet Uw heilige geest,
bezorg mij weer de uitbundigheid vanwege redding door U,
o dat U mij steunen wilt met een gewillige geest.

De werkzaamheid van Gods geest was voor David een maar al te bekend bekend gegeven. Mozes had Gods geest ontvangen om het volk te leiden. Toen het werk Mozes te zwaar werd en er zeventig mannen werden aangesteld om hem te helpen, toen ging volgens Numeri 11:17,24-25 een deel van Gods geest van Mozes over naar de zeventig. Ook over diverse rechters staat geschreven dat Gods geest op hen kwam (Rechters 3:10; 6:34; 11:29; 14:6; 15:14).

In Psalm 143:10, een psalm op naam van David, wordt de wens uitgesproken dat Gods geest hem mag begeleiden. Vanaf 2 Sam. 23:1 worden Davids laatste woorden geciteerd, waarbij hij terughadacht aan zijn leven:

De uitspraak van David, de zoon van Jisjā,
de uitspraak van de hooggeplaatste man,
over de gezalfde van de Jakobs God en Israëls geliefde zanger:
Het was Jehovah's geest die in mij sprak,
ja, Zijn woord was op mijn tong.

Het was Jehovah's geest die in hem sprak! Dat heeft hij zelf zo ervaren. Dat omdat hij Gods 'gezalfde' was. In 1 Sam. 16:13,14 wordt de aanstelling van David beschreven. Hij wordt, als jonge knaap nog, gezalfd met heilige olie, waarop Gods geest naar hem ging. Dat moet hij hebben gevoeld en geweten. Hoe vaak zal David tijdens zijn turbulente leven daaraan hebben teruggedacht, aan alles wat God door hem had gedaan, en aan wat hij voor zijn God had mogen doen, en aan alles wat hij geschreven en gezongen had tot lof van zijn God!

En toen was daar in een soort geestelijk afglijden die verschrikkelijke draaikolk van gevoelens en verwickelingen, waardoor hij verstrikt raakte in al die maar al te menselijke gevoelens, driften en zonden, de gebeurtenissen rond Bathseba en Uria, de cover-up. En toen kwam Nathan bij hem op bezoek om hem (te lezen vanaf 2 Samuël 12:7) met een Godswoord te confronteren met zijn verschrikkelijke misdaad. Maar er was meer dan dat! In dat woord van Jehovah werd het afschuwelijke misdrijf ook geplaatst in het kader van zijn aanstelling, zijn zalving tot koning, zijn bevrijding uit de hand van Saul! David moet toen hebben teruggedacht aan die zalving met heilige zalfolie, en aan alles wat hem als gevolg daarvan in zijn leven was overkomen, hoe Jehovah hem had geholpen, aan al dat goede ... Aan dat wat hij nu eigenhandig leek te verwoesten. Saul! Saul was toch ook ooit Gods gezalfde geweest (beschreven in 1 Sam. 10:6)? Jehovah had ook Saul geholpen en gesteund, maar ... Gods geest had Saul verlaten en was overgegaan ... op hem, op David. En nu? Zou hem nu hetzelfde overkomen? Gods geest was hem ooit gegeven, maar kon hem ook worden ontnomen als God hem zou verwerpen, zoals die geest destijds aan Saul was ontnomen. Dat verschrikkelijke beeld moet door Nathans woorden David als een mokerslag hebben getroffen, tot zijn diepe afschuw. Maar met die verschrikkelijke gevoelens van spijt en diep berouw kwam ook Gods vergeving in beeld. David heeft de consequenties moeten dragen, en hij heeft ze gedragen, en hij heeft zijn gevoelens vastgelegd in een psalm, Psalm 51.

Dat David In Psalm 51:13 Gods geest als een Gods *heilige* geest omschreef, dat zegt alles over de manier waarop David Gods geest bezag: als kostbaar, zuiver en heilig. Dat was geen uitzonderlijke kwalificatie. Ook Gods woning wordt als heilig beschreven. Gods naam is heilig, Gods hemel is heilig, Gods heerlijkheid is dat eveneens, zoals ook Gods gedachtenis en Gods woorden dat zijn. Zie de lijst met teksten op de vorige bladzijde. In al die gevallen heeft het bijvoeglijk naamwoord 'heilig' een kleine letter. Het komt mij als passend voor om dat ook voor Gods geest zo te schrijven.

Ik stel hierbij met nadruk, dat de keuze voor deze weergave niet de doorwerking is van een theologische opvatting, het is puur op grond van taalkundige en contextuele overwegingen geweest. Ik heb in ieder geval niet een opvatting van later terug willen projecteren in de tekst van deze psalm; mijn uitgangspunt was en is: zo onbevooroordeeld mogelijk te vertalen. Het is wederom de hypothetische vraag die voor mij het leidend beginsel was: 'Wat zou David hebben opgeschreven als toen Nederlands zijn taal zou zijn geweest?' Vervolgens is het aan de lezer om zijn/haar persoonlijke gedachten te vormen.

Voor het laatst bijgewerkt: 24 februari 2011